Kalø - Jenisch-familien

Tilføjet af Vilfred Friborg Hansen
Thursday 04. February 2010

JENISCH-FAMILIEN OG KALØ Baggrund: Jenisch-familien ejede Kalø fra 1824 til 1945. Godset blev købt i efterveerne efter statsbankerotten i 1813, der betød ruin for mange danske godser, der ikke kunne bære de store ekstraskatter, det blev nødvendigt for staten at udskrive. Mette Leemeyer på Kalø søgte længe efter en køber, men endelig i 1824 meldte den velhavende storkøbmand og senator i Hamburg, Martin Johan Jenisch, sig. Formodentlig har staten skyldt ham penge og har været indblandet i handelen på en eller anden måde, men fakta er i hvert fald at han erhvervede Kalø for 80.000 rd, hvilket netop var det beløb, godset skyldte staten i forfalden skat. Den rige senators overtagelse af Kalø betød, at godset blev tilført hårdt tiltrængt kapital og kom på fode igen, efter at have været totalt nedslidt. Derfor blev Jenisch-familien fra begyndelsen et populært herskab på Kalø og respekteret og afholdt på egnen. 1827 døde den gamle Jenisch, og hans søn med samme navn, altså Martin Johan Jenisch den Yngre, overtog omkring halvdelen af familiens besiddelser, herunder Kalø, idet den anden halvdel gik til en ældre bror Gottlieb. Denne bror slog sig ned i Hamburg i familiens palæ på Jungfernstieg, hvorfra han drev familiens hovedforretning videre, efter nogle år i kompagniskab med en anden af de store hamburgske købmandsfamilier Godeffroy, som Jenisch-familien havde giftet sig ind i. Martin Johan Jenisch den Yngre købte året efter, i 1828, et gods i Altona uden for Hamburg, hvor han opførte et eksklusivt landsted, den nuværende Jenisch-Park og Jenisch-Haus. 1834 købte han godset Blumendorf i Bad Oldesloe mellem Hamburg og Lübeck, og tre år senere godset Altfresenburg samme sted. Blumendorf synes derefter at have været hans foretrukne hjembase. Både Altona og Bad Oldesloe hørte til Holsten, og var således en del af det danske rige. Martin Johan Jenisch var altså dansk undersåt, indtil Danmark mistede Slesvig og Holsten ved krigen i 1864. Efter 1864 har familien formodentlig på grund af besiddelsen af Kalø haft dobbelt statsborgerskab, altså både dansk og tysk. Dette blev imidlertid forbudt af nazisterne i 1930´erne, og det betød, at ejeren af Kalø i 1945, den unge baron Johan von Jenisch, kun var tysk statsborger, da krigen sluttede og den danske stat konfiskerede al tysk ejendom. Kalø overgik derfor til den danske stat, og godset splittedes op og blev til forskningsstation, skoler, husmandsbrug, tilliggender til nabogårdene, og endelig blev en kærne opretholdt som gods og skovbrug. Talrige er beretningerne om Jenisch-familiens ophold i ferierne på Kalø. Fast lå det, at de var her i sommerferierne og under efterårsjagterne. Jagtslottet og Thyrahytten opførtes til disse ophold. Kalø var familiens lille ”eventyr-rige” og forbundet med ferie og afslapning. Man vidste på egnen, at familien kom fra Blumendorf i Holsten, men derudover er det forbløffende lidt, vi her på egnen har kendt til familiens liv og position uden for Kalø. Det er nysgerrigheden efter at få den side – der jo er familiens hovedside – belyst, der har fået mig til at søge oplysninger om familiens oprindelse og liv på den anden side den dansk-tyske grænse. Oplysningerne er for størstedelen hentet på nettet og i den tilgængelige litteratur – se litteraturliste til sidst.JENISCH-FAMILIENS OPRINDELSEDen første efterretning om Jenischerne går tilbage til 1349, hvor vi finder dem som en af de store købmandsfamilier i Augsburg, der dengang var Tysklands finansielle centrum. I de følgende århundreder beholder familien basen i Augsburg, men den agerer meget internationalt og flere udvandrer og slår sig ned i andre tyske byer eller i Holland og Balticum. Zimbert Jenisch, født 1587 i Augsburg, udvandrer til Hamburg, gifter sig ind i en hamburgsk købmandsfamilie og bliver selv en velhavende købmand. Han dør som velhavende storkøbmand i Hamburg i 1645. Sønnen Paul Jenisch (1640-1683) fører forretningen videre og bliver senator i Hamburg. Efterkommerne Paul (den Yngre) 1680-1745, Emanuel 1725-1783, samt Martin Johan 1760-1827 var ligeledes storkøbmænd og senatorer. Med den sidstnævnte er vi fremme ved køberen af Kalø i 1824. Han levede i en særdeles stormomsust periode i Hamburg, idet Napoleonskrigene rasede og vendte op og ned på alt i byen, ikke mindst for de store købmandsslægter. Mange formuer gik totalt tabt, men midt under alle omvæltningerne lykkedes det Martin Johan Jenisch at forøge familieformuen, så han døde i 1827 som Hamburgs rigeste mand – og det vil sige ikke så lidt. Så det var ikke en helt tilfældig person, der overtog Kalø i 1824. ”FREIE HANSESTADT HAMBURG”Hamburg var fra 1255, hvor byen indgik en aftale med Lübeck, en del af Hanseforbundet. 1510 blev byen fri rigsstad, var altså så at sige sin egen stat som del af Det tysk-romerske Rige. Lige som Bremen og Lübeck blev byen ved med at kalde sig ”Hansestadt” også efter Hanseforbundets gradvise opløsning i 1500-tallet, og storborgerskabet i byen, der først og fremmest bestod af storkøbmændene, kaldte sig med flid og stolthed ”hanseater”. Reformationen gennemførtes i byen 1528-29. På grund af sin gunstige beliggenhed i forhold til den voksende Atlanterhavshandel i 1500-tallet, bevarede Hamburg sin position som handelscentrum også efter Hanseforbundets opløsning, og byen klarede sig takket være en stærk befæstning helskindet igennem Trediveårskrigen 1618-1648. Hamburg profiterede af at stille sig åben ove for indvandring, så fordrevne spanske og portugisiske jøder, franske, hollandske og engelske protestanter slog sig ned i byen i stort tal og ofte slog sig på handel og bankvirksomhed. Mange af de store købmandsdynastier bærer hollandske og franske navne: Amsinck (holl.) og Godeffroy (fransk) er eksempler. I slutningen af 1700-tallet profiterede det neutrale Hamburg af Den amerikanske Frihedskrig og Napoleonskrigene, men det fik en brat ende, da Napoleon dekreterede Fastlandsspærringen i 1806 og lod byen besætte for at tvinge den til at tilslutte sig spærringen. 1810-14 blev Hamburg direkte indlemmet i Frankrig. Fastlandsspærringen var katastrofal for en by, der ikke mindst havde profiteret af sin handel på England. Hertil kom, at besættelsen og de franske troppers brandskatning, og en kort overgang i 1813 endda besættelse af russiske tropper, var med til at ruinere byen. Det var et Hamburg i knæ, der kunne hilse befrielsen i 1814 og den efterfølgende fred i Wien i 1815 velkommen. DE HAMBURGSKE ”HANSEATISKE” KØBMANDSDYNASTIERBlandt de hamburgske storkøbmandsfamilier udviklede sig et særligt socialt liv. Familierne giftede sig ind i hinanden og udgjorde på mange måder et lukket samfund med egne love og uskrevne regler. Die Freie Hansestadt Hamburg, som byen også kaldte sig efter at Hanseforbundet var opløst i løbet af 1500-tallet, opfattede sig selv som værende i modsætning til det af den gamle tyske adel dominerende øvrige Tyskland. Adelen betragtedes både som politisk modstander og dekadent, og hvis en hamburgsk storkøbmand blev tilbudt adelskab, afslog han høfligt – ellers ville han være

ildeset af sine kolleger i byen. De hamburgske købmandsdynastier hentede i stedet deres idealer fra fransk, hollandsk og engelsk livsstil, d.v.s. fra lande, man var i tæt kontakt til som handelspartnere. Mange af de hamburgske købmænd havde kontorer i Antwerpen, London og Paris. I 1700-tallet var det nok fransk mode og livsstil, der var mest i højsædet. Efter den franske besættelse og Napoleonskrigene, altså efter 1814-15, blev det i højere grad engelsk. ”De hanseatiske dynastier”, som de selv foretrak at kalde sig (det samme var tilfældet i Bremen og Lübeck), tog som nævnt afstand fra adelens privilegier og livsstil. Man må dog konstatere, at den livsstil, de selv dyrkede, efterhånden mindede meget om adelens. F.eks. havde familierne deres våben, og efter 1815 begyndte de at opkøbe godser og anlægge lystslotte og sommerpalæer langs Elben, som det endnu ses langs Elbchaussée og Palmaille. Sydamerikas frihed efter 1821 fik stor betydning for Hamburg-købmændene, hvoraf flere slog sig på handel med de nye sydamerikanske stater. Flere dannede også udvandringsselskaber, der sørgede for formidling og transport for udvandrere til USA og Canada i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Det kom også til at høre til skik og brug at bruge nogle af de mange penge til at oprette velgørende stiftelser. Den dag i dag er Hamburg det sted i Tyskland, der har forholdsvis flest stiftelser, og mange af dem har endnu den stiftende familie som bestyrer. Indgiftet i hinandens familier fortsatte helt konsekvent til 1871, da Hamburg bliver en del af det nye tyske kejserrige. Men derefter også temmelig konsekvent – først efter Første Verdenskrig og helt efter Anden Verdenskrig ophører det. Storkøbmændene i Hamburg samlede så store formuer, at de var i stand til at låne store summer ud til fyrster og stormænd, hvilket ikke mindst skete under Napoleonskrigene. Ofte skete det mod pant i ejendomme, oftest godser, som derefter blev overtaget, når pantet ikke blev indløst. MARTIN JOHAN JENISCH DEN ÆLDRE (1760-1827)Martin Johan Jenisch overtog et familiefirma, der handlede overalt i Europa. Men han udvidede forretningens område til også at omfatte bank- og forsikringsvirksomhed. Muligvis er det forklaringen på, at han kommer, ikke alene helskindet, men også styrket gennem Napoleonskrigenes kaos. Som forretningsmand karakteriseres han som besiddende en stærk vilje og et sikkert instinkt for gevinst, og en vis skrupelløshed ved udnyttelsen af tidens konjunkturer til egen fordel. Han skal bl.a. have drevet spekulation i franske assignater (revolutionens betalingsmiddel). Gevinsterne satte han i fast ejendom i Holsten, Danmark (Kalø!) og Mecklenburg. Han valgte sine handelspartnere med stor omhu, og aldrig uden en vis prøveperiode, før han satte sin underskrift under en kontrakt. Han foragtede vellevned og luksus, og levede selv sparsommeligt . Han var elskværdig og imødekommende over for ligesindede, men en barsk chef for sine undergivne. Han udnyttede forskellige erhvervsmæssige og politiske konstellationer uden betænkning, hvis det kunne forøge formuen. Han påtog sig en række tillidshverv, blev senator i 1798. Kun i Fransketiden 1811-14 var han derefter ikke i senatet – da var han til gengæld først gesandt i Paris 1810 og derefter medlem af den franske lovgivende forsamling 1811-14. Efter 1814 repræsenterede han sin by i talrige møder og konferencer overalt i Europa, og han kastede sig også som noget nyt over skole- og kirkepolitik, forvaltede flere private stiftelser og oprettede Jenisch-Stiftung (diakoni, d.v.s. socialt omsorgsarbejde på et kirkeligt grundlag). Man aner, at den nu ældre senator efter krigens omskiftelser var blevet lidt optaget af at sikre sig et godt eftermæle…. Senatoren og hans hustru Catharina Dorothea Rendtorff (hvis brorsøn Theodor Rendtorff senere opholdt sig både på Kalø og Gl. Ryomgaard og endte med at købe Nørre Bjerregaard ved Aggersund) fik i alt 7 døtre og 6 sønner, men halvdelen af børnene opnåede ikke voksenalder. Der var derfor kun de to sønner Martin Johann og Gottlieb til at arve ved senatorens død. De overlevende døtre giftede sig ind i diverse hamburgske købmandsfamilier. For vores historie er det interessantest, at Emilie Jenisch gifter sig ind i familien Rücker i 1816. Det blev hendes og Johann Wilhelm Rückers barnebarn Martin Johann Rücker, der kom til at føre Jenisch-slægten videre, da mandslinien uddøde med Martin Johann Jenisch den Yngre i 1857. Det skal også nævnes, at Emilie og Johann Wilhelms datter Luise i 1848 blev gift med Bernhard Ernst von Bülow (tysk udenrigsminister 1876-79, d. 1879), og at deres søn af samme navn blev tysk udenrigsminister 1897 og fra 1900 til 1909 rigskansler. Det er baggrunden for, at Kaløs ejer fra 1881 til 1924, Martin Johann Rücker von Jenisch, var i familie med rigskansleren (fætter) og hørte til inderkredsen omkring kejser Wilhelm II. Kalø: Den danske konge har givetvis skyldt Jenisch penge og har måske gjort ham opmærksom på, at han havde 80.000 rd. til gode i Kalø, som det ikke var lykkedes at skaffe en køber til. Muligvis har Jenischs køb af Kalø for gælden til staten, som Jenisch derefter skulle betale, gjort det muligt for staten at betale sin gæld til Jenisch. Sagt på anden vis: Jenisch overtog Kalø som betaling for det beløb, han havde til gode hos staten. Kalø var på dette tidspunkt totalt nedslidt, fæstegårdene i forfald, skoven nedhugget. Senatoren ansatte nu en ung og dygtig forvalter / godsinspektør Adolf Olsen og gav ham 40.000 rd. på hånden til at bringe Kalø på fode igen. Og det skete: fæstegårdene sattes i stand og skoven genplantedes og plejedes. Adolf Olsen har helt givet været en succes for senatoren – og for Kalø. Han blev på Kalø til sin død i 1863, altså i knap 40 år. Han overlevede dermed både den Ældre (d. 1827) og den Yngre Jenisch (d. 1857). Tre år efte at have erhvervet Kalø døde den gamle senator. Det meste af forretningen i Hamburg synes at være gået til den ene søn Gottlieb, der i hvert fald overtog familiepalæet på Jungfernstieg i Hamburgs centrum. Derimod overtog den anden søn Martin Johann Jenisch den Yngre (1793-1857) bl. a. Kalø. MARTIN JOHAN JENISCH DEN YNGRE (1793-1857)Meget hurtigt efter faderens død købte den unge Martin Johan Jenisch et gods i Klein Flottbek i Altona af familiens nære ven, baron Caspar Voght, der også var Martin Johans gudfader. Caspar Voght er en særdeles farverig og spændende person. Han hørte til de rige købmandsfamilier og arvede en kæmpeformue, men kastede sig over reformering af fattigforsorg, forbedring af landarbejderes levevilkår, og i Klein Flottbek i det nuværende Altona, der dengang lå uden for Hamburgs bygrænse og hørte under dansk overhøjhed, skabte han et mønstergods efter engelsk forbillede, en såkaldt ”ornamented farm”, hvor der ikke alene var tænkt på godset som landbrug, men også som rekreativt areal, hvor der skulle være ”pleasure grounds”, lysthuse og vild natur. Til at skaffe ordentlige levevilkår for landarbejderne opførte Voght tre rækker ”Instenhaüser”, hvoraf én komplet række ud mod Baron Voght-Strasse 52-72, og Jürgensallée 102-104, er bevaret. Oprindelig var der i alt 32 boliger i de tre rækker landarbejderhuse. Ideen har også været at kunne tiltrække og fastholde arbejdskraft til godset. Efter Napoleonskrigene var Voghts formue på det nærmeste væk, men han fortsatte sin reformatorvirksomhed og blev også boende på sit ”Landhaus” i Klein Flottbek. Da han solgte godset til vennen Martin Johan Jenisch indgik det i handelen, at Voght skulle blive boende i dette landsted til sin død. Landstedet var opført 1795-97 af arkitekt Johann August Arens, med karakteristiske søjlegallerier og i nyklassicistisk stil. Det ses i dag

i Baron Voght-Strasse 63. Martin Johann Jenisch havde imidlertid andre planer med godset i Klein Flottbek. Efter samråd med Voght udvalgte han et sted til anlæg af et ”Herrenhaus”, og omkring det anlagde han en stor park – eller rettere omlagde den park, som Voght i forvejen havde anlagt. Dog kun den sydlige del af Voghts oprindelige ”ornamented farm”, men alligevel et anseligt areal. Parken har siden 1939 været ejet (fra 1927 forpagtet) af Altona by, nu Hamburg by, og er under navnet Jenisch-Park offentlig tilgængelig. Det store Herrenhaus er under navnet Jenisch-Haus en del af Altona Museum og udstiller dels skiftende særudstillinger, dels boligindretning efter de hamburgske købmandsfamiliers stil i 1800-tallet. Midt gennem parken strømmer Flottbek, og området omkring bækken er i dag naturområde og under naturbeskyttelse. I sin tid passede det til Voghts ideer om at have rekreative områder af ”vild” natur omkring godset. Det ”vilde” var en reaktion mod de strenge franske stilretninger, der havde præget 1700-tallet. I parkens nordvestlige hjørne havde allerede Voght anlagt ”pleasure grounds” med bivoks-blegested (kerteproduktion), drivhuse (et palmehus, dog ødelagt under krigen), botanisk have, arboretum og legepladser. Jenisch opgav kerteproduktionen, og han var mere interesseret i eksotiske planter, ikke mindst orkideer, end de hjemlige arter, som Voght havde værnet om. Han anlagde en af de største kendte orkidésamlinger på et tidspunkt, hvor orkidéer endnu var ukendte for de fleste (1855 taltes 875 forskellige arter). Området rummer også i dag flere sjældne træarter, bl.a. en 150 år gammel ginkgo. En ny egentlig Botanisk Have blev anlagt nordvest for parken, hvor den endnu kan ses. Desuden blev efter engelsk tradition anlagt diverse idrætsanlæg rundt om parken: tennis, hockey og golf øst for, polo og derby mod nord. En skotsk gartner James Booth anlagde en planteskole, der blev den første af en række planteskoler, der stadig præger området. Jenisch-Haus midt i parken blev bygget 1831-34 i klassicistisk stil af Hamburg-arkitekten Forsmann (1795-1878), med tilretninger af tidens største arkitekt Schinkel i Berlin (1782-1841). Forsmanns ideal var tydeligt nok den danske arkitekt C. F. Hansen, der som ”Landbaumeister” i Altona for den danske konge havde præget klassicismens indtog i Hamburg og Holsten. Flere af palæerne langs Elbchaussée og Palmaille var opført af C. F. Hansen – kendtest er Godeffroys landsted ”Det hvide Hus” i Hirschpark, der sikkert er det direkte forbillede for Jenischs landsted. Husets stueetage var det højeste og indrettet til at tage imod gæster. 1. sal var Jenisch-familiens beboelse, mens det ydmyge og ikke højloftede 2. sal var tjenestefolkenes område. I dag er stueetagen og 1. sal indrettet til museum for boligindretning a la storborgerlige hamburgerfamilier i 1800-tallet, mens der på den øverste etage er skiftende særudstillinger af maleri, grafik, arkitektur, havekunst og kunsthåndværk i 19. århundrede. Caféen finder man i stueetagen, bog- og souvenirbutikken på 1. sal. Stueetagen rummer foruden møbler også malerisamling og kunsthåndværk, mens 1. salen har eksempler på såvel barok som rokoko og biedermeier-boligindretning. Martin Johann Jenisch den Yngre anlagde også en stor malerisamling af moderne kunst, indsamlet fortrinsvis i 1830´erne. Kunstnerne er fortrinsvis tyske kunstnere, der har opholdt sig i Italien og har malet italienske folklore-motiver. Mange af billederne var bestillingsarbejder af Jenisch. 1842 brændte en stor del af Hamburg, og der forestod et kæmpe-genopbygningsarbejde. Dette kom til at optage Jenisch meget, da han var den senator, der havde byggeri under sig. Der blev indkaldt engelske ingeniører og franske arkitekter til arbejdet, og vi kan konstatere, at efter dette år har der ikke været tid til at interessere sig for hverken havekunst eller malerkunst. Men malerisamlingen i Jenisch-Haus er i dag stort set eneste eksempel på en fuldstændig bevaret kunstsamling fra en af de hamburgske købmandsfamilier. Det var usædvanligt at samle moderne kunst. De fleste af Jenischs kolleger samlede på de store og kendte hollandske og italienske mestre. Jenisch-Park og –Haus blev 1927 forpagtet af Altona by og parken gjort offentlig tilgængelig. 1939 blev park og hus købt af byen, ved en mere eller mindre frivillig handel, idet alternativet var en ekspropriering til en betydeligt lavere pris. Jenisch-familien har derimod beholdt Voghts ”Landhaus” (Baron Voght-Strasse 63) og parkområdet heromkring, samt Derbyparken, der er udlejet for en 30-årig periode til den stedlige Derby Club. Jenisch-Park og -Haus blev i krigens sidste måneder og de første efterkrigsår opholdssted for flygtninge fra det østlige Tyskland. 1953 blev parken igen offentlig tilgængelig, og huset blev 1955 en del af Altona Museum, med storborgerlig boligindretning i 1800-tallet som tema, og restaureret efter Forsmanns oprindelige tegninger. 1982 kom Flottbek-dalen under naturbeskyttelse, 1991 blev der udarbejdet en parkplejeplan for det samlede område, og endelig i 2001 kom det samlede park- og bygningskompleks under mindesmærkebeskyttelse (”Denkmalschutz”). Derefter begyndte et systematisk restaureringsarbejde, med initiativ fra støtteforeningen ”Jenisch-Parkens venner” og for størstedelen gennemført ved private donationer. Templet, Portnerhuset ved Holztwiete, Knüppelsbrücke over Flottbek midt i parken, Æghuset (”Eierhütte”), samt Kejserporten i det sydøstlige hjørne mod Elbchaussée er sålades nu nyrestaurerede. Lige nu tales om en restaurering af hele stisystemet i parken, og Hamburgs bystyre har efterlyst ideer fra borgerne om parkens fremtid. Såvel Martin Johann Jenisch den Ældre som sønnen blev begravet i familiens mausoleum i den nærliggende Friedhof Ohlsdorf. Altona: Ved købet af Voghts gods i Klein Flottbek blev Martin Johan Jenisch den Yngre og hans familie undersåtter under den danske konge. Klein Flottbek var nemlig en del af Altona, der igen var en del af Pinneberg, der ved fyrsteslægten Schauenburgs uddøen i 1640 var hjemfaldet til den holstenske hertug, der på det tidspunkt også var Konge af Danmark og i øvrigt hed Christian IV. Christian IV så straks chancen for at tage konkurrencen op med nabobyen Hamburg ved at satse på Altona. Han fortsatte den tidligere grev Ernst von Schauenburgs (1601-22) religiøse tolerance for at tiltrække driftige handelsfolk, og 1664 gav hans efterfølger som konge Frederik 3. Altona købstadrettigheder og oprettede her Nordeuropas første frihavn, hvor varer kunne omlades og handles uden told. 1683 anlagde Christian 5. latinskolen Christianeum, der 1738 blev udvidet til gymnasium og som sådan eksisterer den dag i dag. Senere er tilkommet Hochrad Gymnasium og sidst i 1950´erne Jenisch-Gymnasium, alle beliggende i kvartererne omkring Jenisch-Park. Jenisch Gymnasium har så vidt vides fået sit navn på grund af beliggenheden tæt ved Jenisch-Park og Jenisch-familiens besiddelser og har altså ikke på anden vis tilknytning til familien. Altonas gyldne periode blev tiden efter Store Nordiske Krigs ophør i 1721 og frem til Fastlandsspærringen i 1806. Byen blev et af centrene for oplysningstiden i Tyskland (bemærk, at Holsten nok var under dansk styre, men også en del af Det tysk-romerske Rige og helt igennem tysktalende!), især på grund af den ”oplyste” stadslæge Johann Friedrich Struensee – der i 1769 blev forfremmet til Christian 7´s livlæge og endte med at blive henrettet på grund af sit forhold til dronning Caroline Mathilde. Under den franske revolution opstod der en jacobinerklub i Altona, og i det hele

taget herskede der en revolutionsvenlig stemning i byen, der på det tidspunkt var Danmarks andenstørste by med 24.000 indbyggere. Den danske konge ansatte i 1783 den unge arkitekt C. F. Hansen som ”Landbaumeister” (kgl. bygningsinspektør) i byen. Han kom derved til at præge byens udvikling helt frem til i dag, hvor de fleste af hans bygninger stadig er at finde langs Elbchaussée og hovedstrøget Palmaille. C. F. Hansens løn var nemlig så ringe, at den tvang ham til også at tage private opgaver ind, og de hamburgske storkøbmænd fik hurtigt kik på den unge, moderne (nyklassicistiske) arkitekt og lod ham opføre deres palæer og ”Landhäuser” i byen. Da han fra 1804 kom til København som øverste kgl. bygmester havde han dannet skole i Hamburg og Altona, så de efterfølgende arkitekter efterlignede ham – det gælder også Forsmann, der opførte Jenisch-Haus mellem 1831 og 1834. Efter Napoleonskrigene blev Holsten medlem af det nye Tyske Forbund, men Holsten var udpræget den del af det danske rige, der var fremmest til at optage stemninger og udvikling fra det europæiske fastland. Derfor kan det ikke undre, at Danmarks første asfaltvej anlægges mellem Altona og Kiel 1833, lige som Danmarks første jernbane blev anlagt mellem Altona og Kiel i 1844. Tingene ændrede sig drastisk med Danmarks tab af Slesvig og Holsten i 1864. De to landsdele blev i første omgang stillet under østrigsk forvaltning af Det tyske Forbund, men efter krigen mellem Østrig og Preussen i 1866 blev Slesvig-Holsten fra 1867 en del af Preussen, og fra 1871 en del af det nyoprettede tyske kejserrige. Altona var endnu i 1920´erne med 230.000 indbyggere Slesvig-Holstens største by. 1937 blev den indlemmet i Hamburg og er i dag at betragte som en forstad til Hamburg. Men dens danske præg er stadigvæk intakt, først og fremmest gennem de mange bygninger af C. F. Hansen og de mange danskklingende stednavne. Christian Frederik Hansen (1756-1845) var elev af C. F. Harsdorff og dennes konduktør ved opførelsen af Frederik 5´s kapel i Roskilde. Han fik Akademiets guldmedalje i 1779 og kongelig støtte til en rejse til Rom 1782-84. Han blev udnævnt til Landbaumeister i Holsten i 1783 og tiltrådte embedet i 1785 med sæde i Altona. Lønnen var imidlertid urimeligt lav og udfordringerne i embedet til at overse, så C. F. Hansen opbyggede ved siden af sit officielle embede en blomstrende privat praksis, med Hamburgs og Altonas rige handelsfamilier som bygherrer. Han byggede talrige landsteder langs Elbchaussée, der var som skabt til engelske haveanlæg. Ligeledes kom han til at præge opførelsen af palæer langs den brede og mondæne hovedgade Palmaille. Langs dens sydside opførte han en række store fritliggende patricierhuse, langs nordsiden en sammenhængende række mindre huse, deriblandt hans eget (1803-04). ”Disse huse er tegnet i en rigt varieret, til tider radikal klassicisme, præget af hans kendskab til romersk antik og renæssancearkitektur, til Palladio og til samtidige arkitekter som C. N. Ledoux og Robert Adam. C. F. Hansens herregårde i Holsten, bl.a. Altfresenburg ved Bad Oldesloe (1791) og Haseldorf ved Hamburg (1802-04), er bygget i en mere enkel stil, dog langt fra anonyme”. C. F. Hansen ansøgte gang på gang forgæves om lønforhøjelse, men det lykkedes først i 1804, efter at han havde fået et attraktivt tilbud om at blive Stadtbaumeister i Lübeck (årlig løn 1400 rd, hvor Hansen hidtil havde haft 500 i Altona – nu blev han tilbudt 1200 af den danske konge for at blive – Hansen opholdt sig meget i Lübeck 1802-05 på grund af flere private opgaver). C. F. Hansen flyttede til København, hvor der var store opgaver at løse efter Christiansborgs og byens brand (1794 og 1795) og endnu flere kom til efter englændernes bombardement i 1807. Fra 1808 var C. F. Hansen som overbygningsdirektør ansvarlig for alle offentlige bygninger i det danske rige, og samme år blev han professor ved Kunstakademiet. Han virkede til året før sin død i 1845. Hans hovedværk regnes for Københavns Råd- og Domhus med arresthuset, opført 1813-16 ved Nytorv. Desuden det genopførte Christiansborg (brændt 1884, men Slotskirken står endnu) og vor Frue Kirke (domkirken). ”Hans stil var klassicismen i en rendyrket og stringent – måske endda en smule kølig – form, hvor enkle og klare klassiske elementer var de karakteriserende træk. Datidens overklasse har uden tvivl værdsat symbolværdien i Hansens moderne bygninger med tydelige referencer til den romerske storhed”. I Slesvig og Holsten har C. F. Hansen opført mere end 75 offentlige bygninger, hvortil kommer et ukendt antal private. Han har dermed sat et umiskendeligt præg på arkitekturen i hertugdømmerne. C. F. Hansens bygninger i Altona, iflg. Kirsten Jensen:Elbchaussée:nr. 201: ”Halvmånen”, Landhaus Schröder nr. 372: ElbschlösschenNr 499 a: Landhaus Godeffroy = Das Weisse Haus = Hirschpark, m restaurant ”Witthüs”Nr. 547: Landhaus J. H. Baur, eller Christian F. Hansen Strasse 19Philosophienallée 18: det runde Landhaus GebaurBlankeneser Landstrasse 34: Landhaus Blacker = GosslerhausPalmaille 49-63 og 108-120, 5 små på nordsiden, 3 store på sydsiden, stateligste er:Nr. 49: G. F. Baurhaus (nu kun forsiden original) Blumendorf og Fresenburg: i 1834 købte Martin Johan Jenisch godset Blumendorf i Bad Oldesloe, og tre år senere nabogodset Altfresenburg. Han og familien synes herefter at have slået sig ned på Blumendorf, mens broderen Gottlieb holdt sig til familiens palæ på hovedstrøget Jungfernstieg i Hamburg. Godset Blumendorf stammer fra 1635. ”Schloss Blumendorf”, som hovedbygningen kaldes, selv om betegnelsen ”slot” må siges at være noget af en tilsnigelse, blev bygget 1755 af den daværende ejer Jacob Levin von Plessen. Fresenburg stammer som gods fra 1263, mens hovedbygningen blev opført under Hugo von Buchwaldt i 1791 med C. F. Hansen som arkitekt. Efter at et aflæggergods Neu Fresenburg blev oprettet, kaldes det oprindelige gods oftest Altfresenburg. Blumendorf og Fresenburg udgjorde fra 1889 til 1928 en fælles godskommune, men blev 1928 indlemmet i kurbyen Bad Oldesloe. Begge godser blev for en stor del udstykket til flygtninge efter 2. verdenskrig. Kalø: Godsinspektør Adolf Olsen holdt hele Martin Johann Jenischs tid ud. I 1848 blev hoveriet ophævet, og som erstatning for hovbøndernes arbejdskraft lod Olsen opføre Kavallerfløjen ved godset til at huse karle og landbrugselever, samt Kaløhuse til at huse landarbejderfamilier. Hvad de sidste angår har Jenisch kunnet overføre erfaringer fra sine Instenhaüser i Klein Flottbek til Kalø. En helt afgørende begivenhed for ikke alene Kalø, men hele egnen og især Rønde, var anlægget af den nye landevej nord om Rønde i 1855. Vejsystemet mellem Århus og Grenaa var blevet fastlagt sidst i 1700-tallet (aftalt 1771). Vejen gik langs kysten, fulgte den nuværende Hestehavevej fra Følle Mølle til Rønde Kro, der lå ved det nuværende kryds Molsvej – Kaløvej. Herfra gik vejen vest om Kalø gennem Rostved til Maarupvad, hvor den rettede ind langs Kolindsunds sydside til Grenaa. Forløbet langs kysten var især nord for Århus problematisk, fordi vejen ved vådt vejr blev mudret og ufremkommelig. Allerede i 1840´erne, forud for Treårskrigen 1848-51, var det derfor besluttet at lægge vejen længere op i landet og give den et mere direkte forløb ved ikke at føre den op til Kolindsund, men fortsætte direkte fra Kalø over Tirstrup til Grenaa. Efter Treårskrigen blev der taget fat på det store arbejde, og 1855 var stykket Følle-Kalø nord om Rønde færdig. Rønde bestod dengang af 8 mindre fæstegårde og et tilsvarende antal huse, alle beliggende

langs den nuværende Molsvej, fra kroen og nordpå. Straks vejen var færdig opgav Kalø den gamle kro, som havde været drevet ved forpagter, og opførte en ny oppe ved den nye landevej. Omkring den nye kro, det nuværende borgerhus ”Hotellet”, opstod det nye Rønde. Kalø forpagtede kroen ud, fra begyndelsen til 1912 ved familien Schmidt. Kroen var en mangesidet virksomhed, med såvel landbrug som købmandshandel. Laden lå, hvor den nuværende teatersal er, rejsestalden hvor der nu er pejsebutik m.m. Krojorden har nået ned til Kr. Herskindsvej – måske endda til Rønne Allé. Kalø drev kroen ved forpagtere indtil 1918, hvor den blev solgt til den kendte indre-missionske handelsmand Frederik Legarth. Han gjorde den til ”missionshotel” uden spiritus, og han solgte kroens jordtilliggende fra, bl. a. til oprettelse af Rønde Artiumkursus (nu gymnasium) 1917 og privatmejeri 1918 (senere omdannet til Andelsmejeriet Kalø-Vig i 1925). Kaløs kro var på mange måder omdrejningspunktet i det nye Rønde i hele anden halvdel af 1800-tallet. Brevsamlingsstedet i Bjødstrup blev flyttet til den nye kro fra starten. Allerede en halv snes år efter kroens etablering kan vi konstatere, at der er vokset en by op omkring den – Rønde som handels- og serviceby blev en realitet. FANNY HENRIETTE JENISCH, f. ROECKS (1800-1881)Efter Martin Johan Jenisch den Yngres død i 1857 blev familiens godser drevet videre af enken Fanny Henriette. Som arving var udpeget Emilie og Johann Wilhelm Rückers søn Alfred Rücker, men han døde i 1869 og blev altså overlevet af Fanny Henriette, der først døde i 1881. Det blev derfor Alfred Rückers søn Martin Johann Rücker, der i 1881 kom til at overtage familiens ejendomme. De to fornavne har han formodentlig fået, fordi man var klar over, at han skulle overtage Jenisch-familiens ejendomme – de to navne var jo de gængse i den familie. Til Jenisch-familiens ejendomme hørte også et område i byen Vevey i Vaud ved Genfersøen. Fanny Henriette synes at have opholdt sig en del her, og ved sin død i 1881 testamenterede hun et større beløb (200.000 francs) til opførelse af et museum for kunst og naturvidenskab i byen, samt til at rumme byens bibliotek. ”Musée Vevey” blev en realitet i 1897, opført af arkitekterne Louis Maillard og Robert Convert. Parthenon-frisen pryder dens gavl. Så vidt vides kom museet aldrig til at huse byens bibliotek, derimod var det fra begyndelsen museum såvel for kunst som for naturvidenskab, efter Fanny Henriettes ønske. 1987-89 blev museet renoveret af arkitekten Hubert Vuilleumier og efter renoveringen har det helt været helliget kunsten. Det har også siden renoveringen i 1989 huset kanton Vauds kobberstiksamling. Kalø: Perioden fra 1857 til 1881 blev perioden, hvor de fleste af Kaløs fæstegårde blev solgt til selveje. Det var også i denne periode dampskibsfarten på Nappedam med fast forbindelse til Århus begyndte (1873). Godsinspektør Adolf Olsen døde i 1863, og det blev hans søn Carl Olsen, der kom til at realisere overgangen til selveje for fæstegårdene. For at fremme overgangen til selveje var der lov for, at godsejerne for hver 9 fæstegårde, der overgik til selveje, måtte lægge en 10. gård ind under hovedgodset. Denne regel blev på Kalø udnyttet ved at beholde 7 fæstegårde som forpagtergårde, der kom til at ligge i en række mod øst (langs Forpagtervejen) og sydvest (Hestehavegård og Humlegård). 1865 oprettedes fattiggården i Rostved, på det tidspunkt et klart fremskridt. Formodentlig har Carl Olsen haft en finger med i spillet – senere var han i hvert fald i perioder formand for sognerådet, der blev oprettet efter en ny kommunallov i 1867. Af samme grund har Carl Olsen sikkert også stået bag opførelsen af den nye skole ved siden af lægehuset, i 1873 (nu Grenaavej 6). Helt sikkert er det, at det er Jenischerne og Carl Olsen, der stod bag ansættelsen af godsets første læge i 1865. Til ham opførtes det dengang flotte og imponerende lægehus, der endnu ligger på hjørnet af Hovedgaden og Molsvej. Lægen blev ansat som godslæge med deraf flydende sikker indtægt, men derudover drev han også privat praksis. I øvrigt blev der allerede i 1908 bygget nyt lægehus, nu som lægens private, men dog på Kalø-jord, nemlig den store hvide villa, som vi i dag kender som Adresseavisens villa, Grenaavej 10. Den nye landevej kom som nævnt til i 1855. I det følgende årti blev den østjyske længdebane en realitet, og man begyndte at tale om en jernbane ud på Djursland. I første omgang blev det dog i stedet til etablering af dampskibsforbindelsen mellem Mols og Århus i 1873, men Nappedam som en vigtig ladeplads. Carl Olsen blev aktieejer i Nappedam Bro og var i det hele taget aktiv for at få dampskibsfarten etableret. 1876-77 kom jernbaneforbindelsen Randers-Grenaa og Århus-Ryomgaard og betød endnu en forbedring af transportmulighederne uden dog direkte at berøre Kalø. En væsentlig begivenhed i Fanny Henriettes tid som ejer af Kalø var restaureringen af Kaløs to kirker, Thorsager og Bregnet. Begge trængte gevaldigt til en ansigtsløftning, og opgaven blev givet til den fremmeste arkitekt på området, nemlig kongelig bygningsinspektør C. C. Walther. Walther var kendt for at være kompromisløs i sin søgen efter at finde frem til kirkernes oprindelige udtryk. Det er også tydeligt i Thorsager og Bregnet. Bregnet kirke blev restaureret i 1872. Næsten alt inventar blev kasseret – kun den gamle romanske døbefont og de smukke sengotiske alterstager fandt nåde for Walthers strenge blik. Han forsøgte at give det gotiske kirkerum et romansk præg – vel ud fra en viden om, at det havde stået en romansk kirke, hvor den nuværende gotiske kirke blev opført sidst i 1400-tallet. Formodentlig er det Walther, der har indsat Jenisch-familiens våbenskjold ved siden af det oprindelige kalkmaleri af Århus-bispen Jens Iversen Langes, der kan være fra kirkens opførelsesår. Walthers konsekvente restaurering af Bregnet kirke fik konsekvenser, da menighedsrådet i begyndelsen af 2000-tallet ville i gang med en ny restaurering og udsmykning af kirken. Nationalmuseet kunne nemlig oplyse, at Bregnet kirke var den eneste kirke i landet, hvor en komplet Walther-udsmykning af en kirke var fuldstændig bevaret. Det var lige ved at komme til at betyde, at den nye restaurering og udsmykning måtte opgives. De nødvendige kompromisser blev dog indgået, og kirken fremstår i dag nyrestaureret og med en meget vellykket udsmykning af kunstneren Arne Haugen Sørensen. 5 år senere var Walther klar til at tage Thorsager Rundkirke under ”kærlig” behandling. Kirken er bygget i år 1200 og er Jyllands eneste rundkirke. Heller ikke har fornægtede Walthers kompromisløshed sig. Det i 1500-tallet tilføjede vestlige tårn hørte jo ikke til den oprindelige rundkirke, så det blev simpelt hen – næsten – ragt ned. Den nederste del af tårnrummet blev dog bevaret som plads til orglet og tårnbygningen fik lov at stå i en højde, så den matcher korbygningen i den modsatte ende. De gamle forvitrede sten i kirkens ydermure blev fjernet, så de sten, der ses i Thorsager kirke i dag, stort set alle er datidens maskinstrøgne sten, om end i en størrelse, der efterligner middelalderens munkesten. Alt inventar i kirken blev fornyet, og væggene blev pudset med glat cement og sammen med søjlerne dekoreret med borter og mønstre i tidens stil. Den mest dramatiske begivenhed i Fanny Henriettes tid som ejer af Kalø blev afgjort den dansk-tyske krig i 1864, og Danmarks deraf følgende tab af Slesvig og Holsten. Herefter var Jenisch-familien pludselig udlændinge, efter i stedet at have hørt til det danske riges fremmeste område Holsten. Vi har dog ingen efterretninger om, at det skal have påvirket synet på Jenisch-familien på Kalø og Røndeegnen. Også

før da kendte man jo kun familien fra besøgene på Kalø – i det daglige var det godsinspektør Adolf Olsen og fra 1863 Carl Olsen, man så på Kalø. Men ingen var i tvivl om, at det var Jenisch-familien, man kunne takke for, at Kalø var kommet på fode igen og på mange måder var et mønsterbrug. Jenisch-familien var derfor, udlændinge eller ej, omfattet med stor respekt og ærbødighed på egnen. Jeg formoder, at Jenisch-familien herefter har haft dobbelt statsborgerskab, altså både dansk og tysk. Tilladelsen til dobbelt borgerskab blev afskaffet af nazisterne i 1933, og det blev skæbnesvangert for Jenischerne, for det dannede baggrund for konfiskationen af Kalø i 1945. MARTIN JOHANN RÜCKER FREIHERR VON JENISCH (1861-1924)Efter Fanny Henriettes død i 1881 overtog Martin Johann Jenisch den Yngres søstersøns søn Martin Johann Rücker familiens ejendomme. Martin Johann Jenisch havde bestemt, at det var en betingelse, at arvingen tog familienavnet Jenisch, og det fik Martin Johann Rücker lov til – hans navn var herefter Martin Johann Rücker Jenisch. Da han i 1906 blev adlet som Freiherr, svarende til dansk baron, blev hans officielle navn fra dette år Martin Johann Rücker Freiherr von Jenisch. Den nye ejer af Jenisch-familiens godser var fætter til Bernhard von Bülow, der blev tysk udenrigsminister i 1897 og rigskansler fra 1900 til 1909. Formodentlig er det gennem von Bülow, at Martin Johann Rücker Jenisch kom til at omgås den tyske kejser Wilhelm II. Jenisch satsede selv på en diplomatisk karriere. Han trådte i udenrigsministeriets tjeneste i 1886, og kom snart til at høre til den interne kreds omkring kejseren. Han tog sin afsked i 1912, efter at være udnævnt til ambassadør i Rom, en stilling, han dog aldrig tiltrådte. Kalø var under god trivsel i den nye ejers tid. Godsinspektør var til 1892 Carl Olsen, og efter ham søstersønnen Engelbrecht Olsen. Denne sidste døde i samme år som godsejeren selv, i 1924. 1883 oprettede Kalø sit eget mejeri i bygningens østfløj. 1890 blev der bygget ny kostald til Kaløs omkring 200 køer (til godset hørte på det tidspunkt 35-40 heste). Kalø var også tidlig med den begyndende mekanisering og dræning af vådarealer, f.eks. Ellev Mose, nu Ellev Enge. Kaløhusene moderniseredes. Oprindelig havde to familier beboet husene, en familie i hver ende – det gav 25-30 m2 til hver, ikke meget i betragtning af, at der ofte var tale om store børnefamilier, men sikkert almindeligt efter tidens sædvane. Omkring århundredskiftet 1900 blev husene lavet om til kun at huse hver en familie og de lerstampede gulve erstattedes af bræddegulv i stuerne. De åbne ildsteder erstattedes af komfurer, og der blev tilført et lille udhus, til brænde og så der kunne holdes en enkelt gris. I 1910 havde dog kun et enkelt hus latrinhus og vaskehus, og indlagt vand var der også kun i et enkelt hus. Boligforholdene for Kaløs tyende var også over den tids gennemsnit. Der var bilæggerovn på værelserne i Kavallerfløjen, og ofte kun to senge pr. værelse. Om der til gengæld har sovet to karle i hver seng e en anden sag. Som tidligere nævnt blev jernbanerne Randers – Ryomgaard – Grenaa og Århus – Ryomgaard oprettet i 1876-77. Straks derefter opstod diskussionen om anlæg af en jernbane fra Mørke, Thorsager eller Ryomgaard over Rønde til Ebeltoft. En sådan jernbane ville komme til at skære igennem Kaløs jorder, og det var Jenisch-familien absolut ikke interesseret i. For dem var Kalø en lystejendom, og det skulle ikke ødelægges af jernbanen. Jernbanen blev bekæmpet med næb og kløer, og da der endelig ved lov i 1894 blev vedtaget en jernbane fra Thorsager til Rønde og Ebeltoft, saboterede Kalø anlægget på alle mulige måder, og mest effektivt ved ikke at deltage i aktietegningen, hvilket i den sidste ende blev afgørende for, at jernbanen ikke kunne anlægges (der krævedes ud over den statslige halvdel privat aktietegning af den anden halvdel af anlægsudgifterne). I stedet blev der 1901 anlagt en jernbane fra Trustrup til Ebeltoft. Især handelsfolkene fra Ebeltoft var forbitrede over Kaløs holdning til jernbanen og spillede flere gange på de anti-tyske følelser, når de omtalte Jenischerne. Men Jenischernes modstand mod indgreb i Kaløs helhed var kategorisk, og det gjaldt også, da der fra 1906 i privat regi arbejdedes for anlæg af en elektrisk jernbane fra Hornslet over Ugelbølle, Følle og Rønde til Mols, med endestation ved Thorup Pakhus (linjeføringen til Ebeltoft var ikke aktuel efter anlægget af Trustrup-Ebeltoft banen). Så sent som i 1918 var pindene til linjeføringen ellers sat i jorden, men længere kom anlægget aldrig – bl.a. på grund af Kaløs modvilje. Kalø var Jenischernes ”eventyrrige”, forbundet med ferie og jagter. Denne idyl skulle ikke ødelægges, det være sig af jernbaner eller veje eller byudvikling. Vi kan derfor i dag takke Jenischerne for, at det helt unikke Kalø herregårdslandskab er bevaret i sin helhed – hvad der igen er baggrunden for, at Kalø kom til at indgå i Nationalparken Mols Bjerge. Derimod var dampskibsfarten på Nappedam under stadig udvikling og støttedes af Kalø. Den ødelagde intet for Kalø, men betød alene en god transportforbindelse for varer, kreaturer og mennesker mellem Kalø / Rønde og Århus. For eftertiden har det mest kendelige resultat af Martin Johan Rücker Jenischs tid på Kalø dog været samarbejdet med den kendte arkitekt Hack Kampmann. Kampmann kom til at stå for moderniseringen af hovedbygningen, hvor der indsattes en imponerende midterfløj, og mod parksiden et lille finurligt tårn samt kviste. Mest imponerende var dog Jagtslottet, der opførtes 1899 – i øvrigt året efter, at der også var opført et Jagtslot i skoven ved Blumendorf. 1904 opførte Kampmann en lille harmonisk bade- og jagthytte i skovkanten over for slotsruinen. Den blev opkaldt efter godsherrens forlovede Thyra von Grothe, som han året efter blev gift med: Thyrahytten. Kampmann stod også for opførelsen af Strandhuset, der må have været en af den tids eneste arkitekttegnede landarbejderboliger. Hack Kampmann (1856-1920) var født i Ebeltoft og uddannet på Kunstakademiet 1873-78. 1892-1920 var han kgl. bygningsinspektør for det nordlige Jylland. Blandt hans hovedværker tælles Statsbiblioteket i Århus (nu Erhvervsarkivet), Århus Teater, Randers Statsskole, Viborg Katedralskole og Politigården i København- En anden vigtig indsats, målt med eftertidens alen, af Martin Johann Rücker Jenisch var udgravningen af slotsruinen. Her indledte Jenisch i begyndelsen af 1900-tallet et samarbejde med Nationalmuseets arkæolog C. M. Schmidt. Det resulterede i udgravninger på stedet i 1903, hvor slottets omrids blev klarlagt. Schmidt lod kampestensfundamenterne ommure med maskinstrøgne ”munkesten”, så omridset trådte klart frem, og han indsatte samme nye sten i tårnet, der ellers var truet af totalt forfald. Med disse udgravninger og reparationer fik Kaløområdet og Røndeegnen et nyt identifikationspunkt. Det blev almindeligt at lade udflugter gå hertil. Over for ruinen begyndte på samme tid skovfoged Niels Lund at skænke varmt vand til de medbragte kaffebønner, og det blev begyndelsen til et egentligt traktørsted, senere Slotskroen (fra 1928). C. M. Schmidts betydning for formidling af historien om Kalø og iscenesættelse af stedets særlige stemning af natur og historie. Derfor er det helt fortjent, at der efter hans død blev opsat et mindesmærke over ham ved indfaldsvejen til ruinen. En helt anden sag er det, at C. M. Schmidt oprindelig var uddannet arkitekt og derfor tydeligvis mest interesserede sig for at genskabe Kalø Slots grundrids. Nutidens arkæologer bliver dårlige ved tanken om de måske hundreder af læs ”affald” med arkæologisk materiale C. M. Schmidt uden skrupler lod fjerne fra slotsgården og –banken. Jenischerne og Engelbrecht Olsen var også optaget af spejderbevægelsen, som

Robert Baden-Powell grundlagde i 1907. De første spejdertropper oprettedes i Danmark i 1909, og allerede i årene lige herefter var der om sommeren store spejderjamboreer på pladsen over for slotsruinen (endnu kendt som ”Spejderpladsen”), og ved en af disse mødte kong Christian X. op og udnævnte Engelbrecht Olsen til jægermester. Christian X. og dronning Alexandrine sås i det hele taget ofte ved Nappedam, hvor kongeskibet lagde til, når kongeparret besøgte bekendte på Rosenholm slot. I hvor høj grad kongeparret har besøgt Kalø vides ikke. Martin Johann Rücker Jenisch blev som nævnt adlet Freiherr i 1906 og var herefter Martin Johann Rücker Freiherr von Jenisch. Titlen er arvelig og har altså også fulgt den nuværende ejer af Blumendorf. Von Jenisch døde i 1924, og samme år trak Engelbrecht Olsen sig tilbage og tilbragte de næste 12 år som pensionist i Jægerhuset ved Følle Mølle. THYRA FREIFRAU VON JENISCH, f. von Grothe, d. 1933Efter baronens død styrede hans enke Thyra, f. von Grothe, familiens ejendomme til sin egen død i 1933. Hvervet som godsinspektør efter Engelbrecht Olsen gik til Folmer Lüttichau, der dog forblev på sit eget gods Rohden ved Vejle. Baronessens besøg på Kalø i forbindelse med sommerferier og efterårsjagter er levende beskrevet i godsinspektør Oluf Thygesens erindringer. Thygesen kom som forvalter til Kalø i 1926. Baronessen efterlod sig tre sønner, Wilhelm, Martin og Johann. Den ældste Wilhelm overtog familiens besiddelser. WILHELM RÜCKER FREIHERR VON JENISCH, d. 1943Ved Wilhelm von Jenischs overtagelse i 1933, rasede den økonomiske krise i både Tyskland og Danmark. I Tyskland resulterede den i Hitlers magtovertagelse i januar 1933, i Danmark rykkede man i stedet sammen omkring den socialdemokratisk-radikale regering Stauning-Munch. Krisen gav kolonihavebevægelsen et stort skub fremad. Ved oprettelsen af kolonihaver slog man flere fluer med ét smæk: de arbejdsløse fik noget at rive i, de kom ud i frisk luft, og endelig fik de et værdifuldt kosttilskud gennem de grøntsager, der kunne dyrkes i haverne. Et socialt liv udfoldede sig også i kolonihaverne. På Røndeegnen var det arbejderbevægelsen og de radikale, der kæmpede for at få oprettet kolonihaver for de arbejdsløse landarbejdere på Kalø. Det lykkedes at gøre Kaløs nye ejer interesseret i bevægelsen og afgive jord til den, og dermed blev kolonihaverne ”Bregnet Bakke” en realitet allerede i 1934. Et andet fænomen i 1930´erne var vandrerbevægelsen. Den var for en stor del affødt af, at den socialdemokratiske regering indførte en uges sommerferie på arbejdsmarkedet, og denne uge skulle jo helst bruges på noget sundt. Derfor oprettedes der vandrerhjem rundt omkring i landet. I Rønde kæmpede Håndværker- og Borgerforeningen for at få oprettet et vandrerhjem, og igen blev Kaløs støtte og afgivelse af jord afgørende, så Vandrerhjemmet Kalø kunne åbne i 1939. Det blev siden overtaget af Rønde Kommune i 1970´erne og udvidet i 1990´erne.Samme år 1939 går Kalø med til fredning af arealet fra Store Baunehøj til og med slotsruinen – reelt for at undgå gennemførelsen af en omfartsvej syd om Rønde – af helt samme grunde, som Kalø tidligere havde bekæmpet gennemførelsen af jernbaneplanerne. Da omfartsvejen endelig kom i 1987 kom den i stedet til at gå nord om Rønde – og nord om Kalø, der altså også ved den lejlighed forblev intakt. I 1930´erne modsætter Kalø si af samme grunde Rønde bys ønske om udvidelse mod øst, med andre ord udstykning af Krovangen mellem Kaløvej og Bregnet kirke. Der opstod af samme grund en modsætning mellem godset og byen – de handlende i Rønde mente, at Kalø forhindrede byens naturlige udvikling. Efter statens overtagelse af Kalø har godset til gengæld afgivet jord til såvel Lillerup-udstykningen i 1980´erne som senere til såvel Strandparken som Strandbakken med Hospice Djursland, i Røndes sydvestlige udkant. Kalø har også medvirket til naturgenopretningen af Følle Bund. Men Jenischernes fredning af arealet øst for Rønde har været effektiv og også efter statens overtagelse af Kalø gjort byudvikling her umulig. Udgravningerne på slotsruinen fortsatte i 1930´erne og – som beskæftigelsesprojekt – i de første år af besættelsen. En stor folkefest blev afholdt i 1933 for at skaffe midler til udgravninger og restaurering af tårnet. Der har således været arkæologiske udgravninger på slotsruinen 1903, 1907-08 (restaurering af tårn 1909), 1931, 1934 (efter indsamling og folkefest med 7000 deltagere i 1933), samt 1941-42, hvor LAB (beskæftigelsesforanstaltning) stillede 16 arbejdere til rådighed. Udgravningerne skete i tæt samarbejde mellem Jenisch-familien og Nationalmuseet ved C. M. Schmidt, og Jenischerne betalte mindst halvdelen af udgifterne (senere udgravninger ved Jørgen Frandsen sidst i 1980´erne og begyndelsen af 1990´erne, af Århus Amt sidst i 1990´erne (ladegården), samt af Niels Engberg, Nationalmuseet i 2006). Besættelsen af Danmark fra 9. april 1940 bød naturligvis på særlige udfordringer for Kaløs ejere. Alle tre Jenisch-brødre var indrulleret i den tyske værnemagt, og Wilhelm faldt under den tyske landgang på Kreta 13. juli 1943. Året efter afsløredes en mindesten over ham i Ringelmoseskoven, efter indsamlinger hos personalet på Kalø. Der knytter sig en vis mystik til baronens død. Den officielle forklaring har altid været, at han omkom ved en flyulykke i Grækenland, altså ikke i kamp. En bror til den gamle urmager Madsen har imidlertid en anden udlægning, byggende på at han i Canada arbejdede sammen med baronens livvagt. Hør blot: Urmager Knud Madsens bror fortalte, at han som knægt altid var med sin far, den gamle urmager Madsen, oppe på Kalø (må være Jagtslottet) for at trække alle ure op og sætte dem i gang, når herskabet ventedes fra Holsten. Udvandrede til Canada, kom her til at arbejde i en stor fabrik for navigationsinstrumenter, og hertil kom i 1950´erne en østriger, indvandret til Canada i på denne tid, bundfattig. Madsen intervieweede ham til jobbet, han var finmekaniker og en enestående bøssemager. Han arbejdede for os i nogle år. Tilfældigt gik det op for Madsen, at østrigeren kendte Wilhelm von Jenisch, så han spurgte ham lidt ud. Det viste sig, at østrigeren havde været livvagt for kaptajn von Jenisch, mens denne var officer i den tyske hær. Det var von Jenisch selv, der havde valgt østrigeren som livvagt, idet han var en meget dygtig skytte. Det var derfor østrigeren, der skulle dække von Jenisch under landgangen på Kreta, men på vej ind, i havstokken, blev von Jenisch ramt af engelsk ild. Østrigeren slæbte ham ind og lagde ham i strandkanten, og her konstaterede han, at von Jenisch var død, skudt i bryst og mave. Han tilkaldte ambulancehjælp, og blev ved von Jenisch en tid, men vist nok ikke helt til ambulancen kom. Men von Jenisch var død, understregede østrigeren. Han så ikke, hvad der skete senere, om ambulancen kom etc. Da han blev konfronteret med den normale version om von Jenischs død, altså at han døde ved en flyulykke på Kreta, understregede han netop, at han havde efterladt von Jenisch som død, og det var der ingen tvivl om. Men han tilføjede så, at det var sædvane, at døde officerer blev fløjet hjem, og man kunne måske tænke sig, at flyet med den dø von Jenisch var forulykket på vejen hjem? Men østrigeren vidste selv ikke konkret, om liget var blevet fløjet hjem. Og han føjede eftertænksomt til: ”Er war ein guter Kerl…ein guter Kerl”….Han havde meget stor respekt for von Jenisch. Østrigeren forlod Canada, og han drak sig senere ihjel i Los Angeles. Madsen mente, at der foruden de tre brødre var to søstre, og at også en af svogrene faldt i krigen. Da den næstældste bror Martin von Jenisch også var faldet i krigen

blev familiebesiddelserne overtaget af den yngste af de tre brødre: JOHANN CHRISTIAN RÜCKER FREIHERR VON JENISCH, d. 2003der efter broderens død blev trukket tilbage fra fronten og tilbragte de sidste to krigsår i Gestapos hovedkvarter i Silkeborg. Muligvis har det forholdt sig sådan, at begge Johans ældre brødre havde fået dobbelt statsborgerskab inden nazisterne forbød det, mens Johan ikke nåede det. I så fald har det været dobbelt bittert for familien at se Kalø konfiskeret efter besættelsen. Familien opgav aldrig at få det tabte tilbage, så sent som under den planlagte privatisering af Kalø i 1990 bød Johan von Jenisch på godset – budet var dog ikke højt nok, og i øvrigt blev privatiseringen efter stor folkelig modstand opgivet. En kollega af mig besøgte baronen på Blumendorf i 1993. Han kunne endnu tale dansk, og bitterheden over at have mistet Kalø var endnu tydelig. Han betragtede sig som en del af den gamle danske landadel, og havde haft tætte kontakter til bl.a. Lüttichauerne på Tjele. Folmer Lüttichau var godsinspektør på Kalø fra 1924 til 1948, hvor staten afskedigede ham som den eneste af mandskabet på Kalø – de øvrige ansatte fik lov at blive også efter at staten havde overtaget. Folmer Lüttichaus stærkt følelsesladede afskedstale til Kaløs personale ved høstgildet om aftenen 30. september er bevaret – præcis midnat samme aften forlod han Kalø. Johann von Jenisch døde i 2003 88 år gammel. Arvtager var sønnen Martin Johann Freiherr von Jenisch, der i dag bor på Blumendorf og også stadigvæk ejer Altfresenburg, der dog er udlejet til et møbelimportfirma.